

Lemba Zuid-Afrika: een van de verloren stammen van Israël?

In 722 v.Chr. veroveren de Assyriërs de stad Samaria, hoofdstad van het Israëlitische Noordrijk, en zij deporteren een deel van de bevolking. Vanaf dat moment is de geschiedenis van tien van de twaalf stammen van Israël (exacter, en waarschijnlijker: negen van de twaalf; de stam Simeon is vermoedelijk deels opgegaan in de stam van Juda) in de mist gehuld. De geschiedenis van deze *Lost Tribes* (verloren stammen) heeft door de eeuwen heen de religieuze fantasie geprikkeld. Vele volkeren en etnische groeperingen claimen afstammelingen te zijn.

Een serieus te nemen claim is die van de Samaritanen. De relatie tussen de Samaritanen en joden is uiterst gecompliceerd en pas in de vierde eeuw v.Chr. is sprake van een duidelijke scheiding tussen de twee cultusgemeenschappen. De Samaritanen, die zichzelf als afstammelingen van het Noordrijk zien, erkennen de Thora van Mozes (niet de Geschriften en de Profeten) die ze in een ietwat afwijkende versie hebben en centreren hun offercultus op de berg Gerizim, niet in Jeruzalem.

FANTASIEËN

Veel claims zijn ongetwijfeld meer ingegeven door religieuze fantasieën, zoals de claim dat de vorstenhuizen in Europa voortkomen uit verloren stammen, of baseren zich op frappante verwantschap in rituelen, zoals de Japanse claim op Israëlitische afstamming. Doorwerking van joodse gebruiken in de Islam kan eveneens van belang zijn, zoals zichtbaar in de frappante aanspraak van de Pashtun van Afganistan als de 'zonen van Jozef'. Net als de Joden onderhouden zij de zaterdag, kennen zij de kenmerkende pijpenlokken en koesteren zij de Davidsster als symbool.

Het moet gezegd dat enkele van deze claims niet zonder meer terzijde kunnen worden geschoven, al zijn ze vaak evenmin echt hard te maken. Sommige van deze groeperingen zijn zelfs officieel erkend door de Israëlitische regering. Joodse organisaties als *Kolanu* pogen hen in verbinding te brengen met het 'westerse' jodendom en hen in te voegen in de normatieve joodse traditie zoals die zich in de Sefardische en Aschkenasische gebieden heeft ontwikkeld. Bekend is het verhaal van de Beta Israël, ook wel Falash genoemd, of dat van de 40.000 Igbo Joden uit Nigeria. Minder bekend zijn de Lemba, al is deze groep (nog) niet erkend.

CHRISTELIJKE JODEN

De Lemba is een etnische groep van enkele stammen die leven in het hedendaags Zimbabwe en in de provincie Limpopo (voormalig Noord-Transvaal) in Zuid Afrika. Zij noe-

Het embleem van de Lemba Cultural Association.

men zichzelf 'joden', ook al belijden zij een vorm van christendom, hen aangereikt door christelijke missionarissen.

Al vroeg verbazen missionarissen en etnografen zich over de religieuze gebruiken en andere, afwijkende kenmerken van deze mensen. Zo onderhouden zij Bijbelse spijswetten, praktiseren ze besnijdenis (zij het als initiatie tot de huwbare leeftijd) en brengen zij dierenoffers. Zij scheren hun haren conform de Bijbelse wetgeving (zie o.m. Jer 9:26) en kennen een priesterkaste, ze vieren nieuwe maansdagen en onderscheiden zich van hun buurvolkere door kenmerkende reinheidsgebruiken. Ook in hun taal klinken meer dan reminiscenties door aan Hebreeuwse tradities.

Invloed van de missie – meer Afrikaanse volkeren laten een enthousiaste receptie van Oudtestamentische voorschriften zien – biedt bij nader inzien geen afdoende verklaring. Belangwekkend zijn hun orale tradities. Deze reppen van hun komst lang geleden en hun verblijf als vreemdelingen. Een groep joden zou lang geleden zijn weggetrokken uit Senna, waarschijnlijk een van de met die naam benoemde plaatsen in de Hadramaut in het huidige Jemen, en in boten de 'Phusela' zijn overgestoken naar Ethiopië. Reminiscenties aan het Bijbelse verhaal van de vuur/wolkkolom die het volk door de woestijn leidde klinken door in tradities over een vuurkolom en de grote drum, de Ngoma Lugundu, die de Lemba van daaruit voerden naar de gebieden waar ze nu leven.

TWEE PERIODES

Historisch gesproken komen twee periodes in aanmerking. Ten eerste de zevende eeuw v.Chr., toen er handelscontacten bestonden tussen het koninkrijk Judea en de gebieden van de Hoorn van Afrika (denk aan de Bijbelse verhalen over de koningin van Seba). Jemenitische joden dateren hun komst inderdaad vlak voor de Babylonische ballingschap en

ook hun tradities reppen van een groep die wegging en niet meer terugkeerde.

De tweede mogelijkheid is de periode aan de vooravond van de Islam (zesde eeuw na Chr.), waarbij handelscontacten met Oost-Afrika en spanningen met Arabische stammen wellicht tot een uittocht van joden leidden. Maar ook andere mogelijkheden bestaan. Zo leefde er een kolonie joden in Elefantine, een eiland in de Nijl (tweede eeuw v. Chr.) waarvan het verdere lot onbekend is gebleven. De joodse geschiedschrijver Flavius Josefus rept zelfs van een stad genaamd Lemba, in het Bijbelse gebied van Moab. Recent onderzoek naar een specifieke DNA-afwijking - het Cohen Modal Haplotype - heeft genetische verwantschap tussen de priesterlijke 'Buba clan' van de Lemba en de huidige Kohaniem aannemelijk gemaakt en in ieder geval aangetoond, dat de Lemba sterk endogeen zijn gebleven.

NIEUWE MAAN

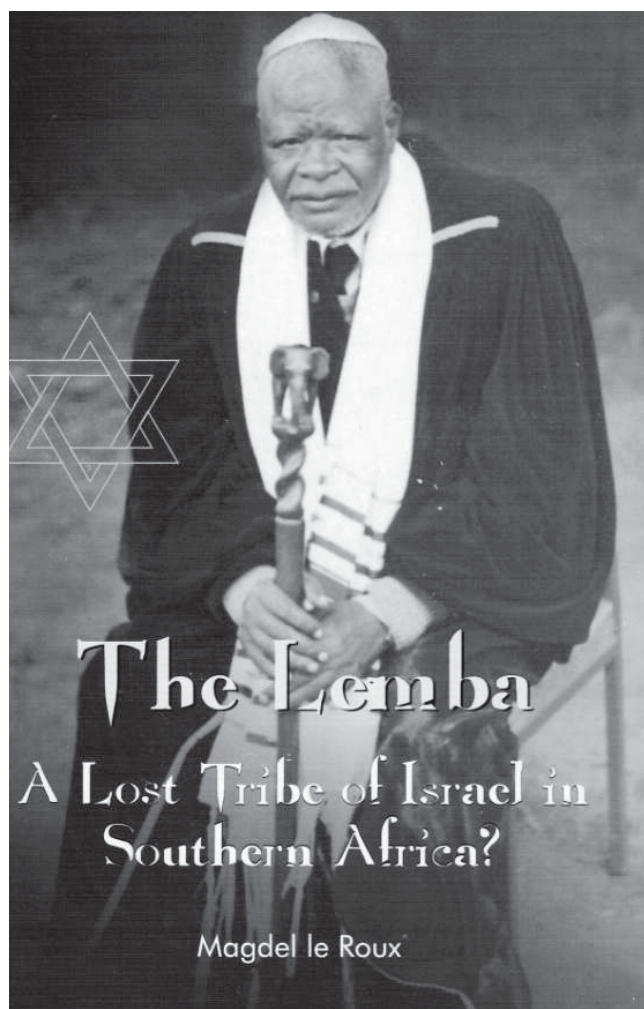
Dat men wellicht al heel vroeg is afgezonderd van het zich ontwikkelende jodendom mag blijken uit de tradities die men is blijven koesteren. Die blijken op veel punten overeen te komen met pre-exilische tradities uit het Oude Testament, dat wil zeggen, uit een periode waarin er formeel gesproken nog geen sprake was van jodendom (van jodendom spreken we formeel pas vanaf de periode van de Tweede Tempel). Zo is hun viering van de nieuwe maan in overeenstemming met de huidige opvatting dat de sjabbat zich pas in de loop van de Tweede Tempel uitkristalliseert tot de centrale feestdag en dat de nieuwe maan voorheen belangrijker was. Ook de belangrijke plaats van heilige bergen correleert met de verering van JHWH op bergtoppen in het oude Israël, voor de centralisatie van de cultus in de Tempel van Jeruzalem.

Doorslaggevend bewijs voor een Israëlitische-joodse afstamming is echter niet aan te dragen. Niettemin zijn de trots en het zelfbewustzijn van dit volk indrukwekkend. Zo blijkt een centraal kenmerk van het hedendaagse jodendom, te weten, de afgezonderdheid van de buurvolkereen, ook kenmerkend voor die groepen die mogelijk afstammen van de oude stammenconfederatie.

Opmerkelijk is in dat verband, dat een recent 'missioneringsbezoek' van de al eerder genoemde organisatie *Kolanu* voornamelijk weinig weerklank vond bij de Lemba. Wel neemt men enkele joodse symbolen (gebedssjaal) en kenmerken (sjabbat) graag over, en ook de grote Verzoendag lijkt te worden overgenomen. Maar de sterk dogmatische (!) en antichristelijke gekleurde boodschap van de rabbijn van deze organisatie, die het normatieve jodendom probeerde uit te leggen, kon op weinig instemming rekenen.

NIET ANTI-JOODS

Dat christelijke karakter van de Lemba werpt overigens verrassend licht op een van de meest centrale problemen in het christendom, te weten, het christelijke anti-judaïsme/antisemitisme. Immers, daarvan is bij de Lemba geen spoor te bekennen! In de studie die ik las is hier helaas niet nader onderzoek gedaan, maar het is frappant dat de Lemba hun christelijke overtuigingen zonder moeite paren aan het vasthouden aan specifiek joodse gebruiken en er geen tegenstelling in ontwaren. Daarvan kunnen wij veel leren. Dat kan deels samenhangen met de sterk syncretistische aard van Afrikaanse religiositeit in het algemeen, al moet daarbij worden aangetekend dat de Lemba op dit punt altijd hebben vastgehouden aan hun eigen gebruiken en er trots op zijn zich niet te hebben aangepast.

Omslag van het boek van Magdel le Roux.

Het vigerende anti-joodse discours, dat al in het Nieuwe Testament haar wortels heeft, blijkt hier evenwel geen klankkast te hebben, mogelijk omdat men die niet las als kritiek op een sterk geritualiseerd leven. Belichamen de Lemba – mutatis mutandis – zo het leven van de vroege, joods-christelijke gemeenschappen die tot in de vierde eeuw floreerden in het oude nabije oosten, gemeenschappen die, evenals de oude stammen van het Noordrijk, verdwenen zijn in de mist van de geschiedenis?

ERIC OTTENHEIJM

Met dank aan collega prof.dr.Bob Becking

Magdel le Roux, *The Lemba. A Lost Tribe of Israel in Southern Africa?*, University of South Africa Pretoria 2003, ISBN 1-86888-283-7